

**ВАЗОРАТИ КОРҲОИ ДОХИЛИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
АКАДЕМИЯ**

ЛЕКСИЯ

Аз фаннӣ ҳуқуқи граждани.

Мавзуй №16: Ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ.

•

**вакт 3 соат:
лексия 2-соат:
семинар 1-соат:**

**Дар ҷаласаи кафедраи фанҳои ҳуқуқи
граждани муҳокима ва тасдиқ шудааст.
Протокол №__ аз _____**

Душанбе – 2020

Нақшаи кор:

1. Қоидаи умуми оид ба ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ.
2. Аҳдҳо. Намояндагӣ. Мӯҳлати даъво.

Адабиётҳо

1. Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6.10.1994
2. Ҳуқуқи граждани, қисми қ. 1 (Дар зери таҳрири д.и.х., профессор М.А.Маҳмудов). – Душанбе: «ЭР-граф», 2007
3. Ҳуқуқи граждани, қисми 2 (Дар зери таҳрири д.и.х., профессор М.А.Маҳмудов). – Душанбе: «ЭР-граф», 2007
4. Муртазоқулов Ҷ.С. Ҳуқуқи граждани (Маҷмӯаи масъалаҳо дар ду қисм), қисми 2. – Душанбе, 2008
5. Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон қ. I- аз 30 -уми – уми июни соли 1999
6. Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон қ. II аз 11 - уми моҳи декабри соли 1999
7. Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон қ. 3- ум аз 1 – уми март 2005 – ум сол
8. Коментарий к гражданскому кодексу РФ часть I Москва 1998г.
9. Коментарий к гражданскому кодексу РФ часть II Москва 1998г.

ҚС1.Қоидаи умуми оид ба ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ.

Ҳуқуқи бо иштироки шахрвандони хориҷӣ ё шахсони ҳуқуқии хориҷӣ ё унсурҳои хориҷии дигар мураккабгардида, ки бояд ба муносибатҳои ҳуқуқи граждани татбиқ карда шаванд, дар асоси ҳамин Кодекс, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст ва анъанаҳои, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф мекунад ва ҳамчунин дар асоси созишномаи тарафҳо муайян карда мешавад.

Агар мутобиқи қисми 1 ҳамин модда муайян кардани ҳуқуқи, ки бояд татбиқ карда шавад, ғайриимкон бошад, ҳуқуқи нисбатан бо муносибатҳои шахрвандию ҳуқуқӣ вобастаи бо ҷузъиёти хориҷӣ мураккабгардида татбиқ карда мешавад.

Меъёрҳои фасли мазкур дар хусуси муайян намудани ҳуқуқи, ки бояд аз тарафи суд татбиқ карда шавад, мутобиқан аз тарафи мақомоти дигари дорои ваколати ҳалли фасли масъалаи татбиқи ҳуқуқ татбиқ карда мешавад.

. Татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи хориҷӣ наметавонад танҳо дар асоси он ки меъёри мазкур хусусияти оммавию ҳуқуқӣ дорад, маҳдуд карда шавад.

Муқаррар намудани мазмуни меъёри ҳуқуқи хориҷӣ.

1. Суд ё мақоми дигари ваколатдор ҳангоми татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ мазмуни меъёрҳои онро тибқи тафсири расмӣ, таҷрибаи татбиқ ва доктрина дар давлати хориҷии дахлдор муқаррар мекунад.

2. Суд бо мақсади муқаррар намудани мазмуни меъёрҳои ҳуқуқи хориҷӣ метавонад бо тартиби муқарраргардида барои ҳамкорӣ ва тафсир ба Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти ташкилоти дигари ваколатдори Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла ба хориҷа муроҷиат намояд ё ин ки экспертҳоро ҷалб кунад.

3. Шахсоне, ки дар парванда иштирок мекунад, ҳуқуқи пешниҳоди ҳуҷжатҳои тасдиқкунандаи мазмуни меъёрҳои ҳуқуқи хориҷиро доранд, ки онҳо аз он ба асоснокии талабот ё эътирози худ иқтибос меоранд ё ба тарзи дигар ба суд барои муқаррар намудани мазмуни ин меъёрҳо мусоидат мекунад.

Бо дархостҳои вобаста аз ҷониби тарафҳо амалӣ намудани фаъолияти соҳибкорӣ, вазнинии исботи масъулияти меъёрҳои ҳуқуқи хориҷӣ мумкин аст аз ҷониби суд ба тарафҳо вогузор карда шавад.

4. Агар мазмуни меъёрҳои ҳуқуқи хориҷӣ новобаста аз ҷораҳои дидашаванда тибқи ҳамин модда муқаррар карда нашавад, ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешавад.

Қонуни шахсии шахси воқеӣ

1. Қонуни шахсии шахси воқеӣ ҳуқуқи кишваре, ки ин шахс шахрвандии онро дорад, мебошад. Ҳангоми дар шахс мавҷуд будани ду ва ё зиёда шахрвандӣ қонуни шахсӣ ҳуқуқи ҳамон кишвар ҳисобида мешавад, ки шахс дар он бештар истиқомат мекунад.

Агар шахс шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлати хориҷиро дошта бошад, қонуни шахсии ӯ ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

2. Қонуни шахсии шахси бешахрвандӣ ҳуқуқи кишваре ҳисоб мешавад, ки дар он ин шахс бештар истиқомат мекунад.

3. Қонуни шахсии гуреза ҳуқуқи ҳамон кишваре ҳисобида мешавад, ки ба ӯ паногоҳ додааст.

Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобили амал будани шахси воқеӣ

1. Қобилияти ҳуқуқдорӣ граждании (шахрвандии) шахси воқеӣ тавассути қонуни шахсии ӯ муайян карда мешавад.

2. Қобили амал будани шахси воқеӣ тибқи қонуни шахсии ӯ муайян карда мешавад.

3. Қобили амали граждании шахси воқеӣ дар муносибат бо аҳдҳо ва ӯҳдадориҳо, ки вобаста ба расонидани зарар ба миён омадааст, тибқи ҳуқуқи кишвари маҳали иҷрои амал ё ба миён омадани ӯҳдадориҳои вобаста ба расонидани зарар муайян карда мешавад.

4. Қобилияти шахси воқеӣ ҷихати соҳибкори инфиродӣ будан ва доштани ҳуқуқи ӯҳдадориҳои вобаста ба он тибқи ҳуқуқи кишваре муайян мегардад, ки шахси воқеӣ ба сифати соҳибкори инфиродӣ ба қайд гирифта шудааст. Ҳангоми мавҷуд набудани кишвари бақайдгиранда ҳуқуқи кишваре татбиқ мегардад, ки дар он маҳали асосии фаъолияти инфиродии соҳибкорӣ сурат мегирад.

5. Шахси воқеие, ки тибқи қонуни шахсии худ дорои қобилияти амали граждании намебошад, агар ӯ дар маҳали анҷом додани аҳд қобили амал бошад, ҳуқуқ надорад ба ғайри қобили амал будани худ истинод кунад, ба истиснои ҳолати исботи он, ки дар мавриди ғайри қобили амал будани ӯ тарафи дигар медонист ё пешакӣ мебоист огоҳ гардад.

6. Ғайри қобили амал ё маҳдуди қобили амал эътироф намудани шахси воқеӣ дар Тоҷикистон ба ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон тобеъ аст.

Ҳуқуқҳои шахсии ғайриамволӣ ва ҳифзи онҳо

Ҳуқуқҳои шахсии ғайриамволӣ бо қонуни шахсии субъект амалӣ карда мешаванд, агар санадҳои қонунгузорӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигарро пешбинӣ накарда бошанд. Ба ҳуқуқи шахсии ғайриамволӣ ҳуқуқи кишваре, ки дар он ҷо амал ё ҳолати дигар ҷой дошт ва барои талаби ҳифзи ҳамин гуна ҳуқуқҳо асос шуда буд, татбиқ карда мешавад.

ҶС.2. Аҳдҳо. Намояндагӣ. Мӯҳлати даъво.

Шакли аҳдҳо ба ҳуқуқи маҳали ба имзо расидани он тобеъ аст. Аммо аҳди дар хориҷа басташуда наметавонад дар натиҷаи риоя нагардидани шаклҳо безътибор дониста шавад, агар талаботи ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон риоя шуда бошад. Аҳди иқтисоди хориҷӣ, ки яке аз иштирокчиёни он шахси ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, сарфи назар аз маҳали ба имзо расидани аҳд дар шакли хаттӣ ба имзо расонида мешавад. Шакли аҳд вобаста ба амволи ғайриманқул ба ҳуқуқи кишваре тобеъ аст, ки ин амвол воқеъ гардидааст, аммо нисбати амволи ғайриманқул ва ҳамчунин воситаи нақлиёт ва амволи дигар, ки ба феҳристи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шудааст, ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ мешавад.

Шакл ва мӯҳлати амали ваколатнома бо ҳуқуқи кишваре, ки ваколатнома дода шудааст, муайян карда мешавад. Аммо ваколатнома наметавонад дар натиҷаи риоя накардани шакл безътибор эътироф карда шавад, агар он талаботи ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистонро қонеъ гардонад.

Мӯҳлати даъво бо ҳуқуқи кишваре, ки барои танзими муносибати дахлдор татбиқ мегардад, муайян карда мешавад. Талаботе, ки ба онҳо мӯҳлати даъво дахл надорад, бо ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад, агар яке аз иштирокчиёни муносибатҳои дахлдор шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ё шахси ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад.

Мазмуни ҳуқуқи моликият ва ҳуқуқи дигари ашё ба моликияти манқул ва ғайриманқул ва ҳамчунин татбиқи онҳо бо ҳуқуқи кишваре, ки ин моликият дар

он чо воқеъ гардидааст, муайян карда мешавад, агар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигареро пешбинӣ накарда бошад.

Мансубияти амвол ба ашёи ғайриманқул ё манқул ва ҳамчунин бандубасти дигари ҳуқуқии амвол бо ҳуқуқи кишваре, ки ин амвол дар он чо воқеъ гардидааст, муайян карда мешавад.

Ба вучуд омадан ва қатъ гардидани ҳуқуқи ашё ба амвол бо ҳуқуқи кишваре муайян карда мешавад, ки ин амвол дар лаҳзаи амал ё ҳолати дигар, ки барои ба миён омадан ё қатъ гардидани ҳуқуқи ашё асос гардидааст, дар он чо воқеъ гардида буд, агар санадҳои қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигареро пешбинӣ накарда бошанд. Ба вучуд омадан ва қатъ гардидани ҳуқуқи ашё ба амвол, ки предмети аҳд мебошад, бо ҳуқуқи кишваре, ки ин аҳд тобеи он мебошад, муайян карда мешавад, агар созишномаи тарафҳо тартиби дигареро муқаррар накарда бошад. Ба вучуд омадани ҳуқуқи моликият ба амвол вобаста ба мӯҳлати бадастоварӣ тибқи ҳуқуқи кишваре муайян мегардад, ки дар лаҳзаи ба охир расидани мӯҳлати бадастоварӣ амвол дар он қарор дошт. Ҳуқуқи ашё ба воситаҳои нақлиёт ва амволи дигар, ки бояд ба феҳристи давлатӣ ворид карда шаванд, бо ҳуқуқи кишваре, ки ин воситаҳои нақлиёт ё амвол ба феҳристи давлатӣ ворид карда шудаанд, муайян карда мешавад.

Ҳуқуқи моликият ва ҳуқуқи дигари ашё ба амволи манқули тибқи аҳд дар роҳ қарордошта бо ҳуқуқи кишваре, ки аз он ин амвол ирсол шудааст, муайян карда мешавад, агар бо созишномаи тарафҳо тартиби дигаре муқаррар нашуда бошад.

Ба ҳифзи ҳуқуқи моликият ва ҳуқуқи дигари ашё ҳуқуқи кишваре, ки ин амвол дар он қарор дорад ё ҳуқуқи кишвари суд татбиқ карда мешавад. Ба ҳифзи ҳуқуқи моликият ва ҳуқуқи дигари ашёи ғайриманқул ҳуқуқи кишваре татбиқ карда мешавад, ки дар он ин амвол воқеъ гардидааст. Нисбат ба амволе, ки ба феҳристи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шудааст, ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешавад.

Ҳададорихои шартномавӣ

Муносибатҳои шартномавӣ бо ҳуқуқи кишвари бо созишномаи тарафҳо интихобшуда танзим карда мешавад, агар санадҳои қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигареро муқаррар накарда бошанд. Созишномаи тарафҳо оид ба интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда бояд пурра баён шуда бошад ё аз шартҳои шартнома ва ҳолатҳои қори дар маҷмӯъ баррасишаванда мустақиман барояд. Тарафҳои шартнома татбиқи ҳуқуқро барои тамоми шартнома ё барои як қисми алоҳидаи он метавонанд интихоб намоянд. Интихоби татбиқи ҳуқуқро тарафҳои шартнома метавонанд дар вақти дилхоҳ ҳангоми бастанӣ шартнома ё минбаъд анҷом диҳанд. Тарафҳо метавонанд дар вақти дилхоҳ оид ба тағйир додани ҳуқуқи ба шартнома татбиқшаванда созиш банданд. Интихоби ҳуқуқе, ки бояд татбиқ шавад ва тарафҳо баъди бастанӣ шартнома анҷом додаанд, қувваи бозгашт дорад ва аз лаҳзаи бастанӣ шартнома эътибор пайдо мекунад.

Ҳангоми набудани созиши тарафҳои шартнома дар хусуси татбиқи ҳуқуқ ба ҳамин гуна шартнома ҳуқуқи кишваре, ки дар он яке аз тарафҳо таъсис ёфтааст, истиқоматгоҳ ё макони асосии фаъолият дорад ва:

- а) дар шартномаи харидуфурӯш - фурӯшанда;
- б) дар шартномаи ҳада - ҳадакунанда;
- в) дар шартномаи кироия (ичораи) амвол-ичорадеҳ ё кироиядеҳ;
- г) дар шартномаи истифодаи роғонӣ амвол - қарздиҳанда;

- д) дар шартномаи пудрат – пудратчӣ;
- е) дар шартномаи ҳамлунақ – боркашон;
- ё) дар шартномаи экспедитсияи нақлиётӣ – экспедитор;
- ж) дар шартномаи қарз ё шартномаи кредит – кредитор;
- з) дар шартномаи супориш – вакил;
- и) дар шартномаи комиссия – комисионер;
- к) дар шартномаи нигоҳдошт – нигоҳбон;
- л) дар шартномаи суғурта – суғуртакунанда;
- м) дар шартномаи замонат – зомин;
- н) дар шартномаи гарав – гаравдех;
- о) дар шартномаи литсензионӣ оид ба истифодаи ҳуқуқи муштасно – литсензиар;
- п) дар шартномаи маблағгузорӣ таҳтисупоридани дархостҳои пулӣ – агентимолиявӣ;
- р) дар шартномаи пасандози (депозити) бонкӣ ва шартномаи ҳисобномаи бонкӣ – бонк;
- с) дар шартномаи агент – агент;
- т) дар шартномаи консессияи тичоратӣ – дорандаи ҳуқуқи мебошанд.

Ҳангоми набудани созиши тарафҳо оид ба татбиқи ҳуқуқ ба шартнома ҳуқуқи кишваре, ки бо он шартнома нисбатан зичтар алоқа дорад, татбиқ карда мешавад. Шартнома бо ҳуқуқи кишваре нисбатан зичтар алоқаманд ҳисобида мешавад, ки дар он ҷо истиқоматгоҳ ё маҳали фаъолияти асосии тарафе, ки шартномаро иҷро мекунад ва барои нигоҳдории шартнома аҳамияти ҳалқунанда дорад, агар аз қонун ё шартҳои шартнома тартиби дигаре барнаояд.

Ба ҳуқуқи ӯҳдадорӣ оид ба шартнома, ки предмети он амволи ғайриманқул мебошад ва ҳамчунин бо шартнома оид ба идораи ба боварӣ асосёфтаи амвол ҳуқуқи кишваре татбиқ карда мешавад, ки амвол дар он воқеъ гардидааст, аммо нисбати амволе, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Феҳристи давлатӣ ворид карда шудааст – ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҳангоми набудани созишномаи тарафҳои шартнома оид ба татбиқи ҳуқуқ, сарфи назар аз муқаррароти қисми 1 ҳамин модда, татбиқ карда мешаванд:

- а) нисбат ба шартномаи фаъолияти якҷоя (ширкати оддӣ) – ҳуқуқи кишваре, ки асосан дар он ҷо фаъолияти ҳамин гуна ширкат анҷом дода мешавад;
- б) нисбат ба фаъолияти муштарак ва пудрати сохтмонӣ, пудрат ба корҳои лоиҳақашӣ ва ҷустуҷӯӣ – ҳуқуқи кишваре, ки ҳамин гуна фаъолият анҷом дода мешавад ё натиҷаҳои пешбиниамудаи шартнома ташкил карда мешаванд;
- в) ба шартномаҳое, ки тибқи чамъбасти савдои оммавӣ (тендер, музояда) ё дар биржа баста шудаанд – ҳуқуқи кишваре, ки савдои оммавӣ (тендерҳо, музоядаҳо) гузаронида мешавад ё биржа воқеъ гардидааст.

Ба шартномаҳое, ки дар қисмҳои 1-3 моддаи 1219 номбар нашудаанд, ҳангоми набудани созиши тарафҳо оид ба татбиқи ҳуқуқ, ҳуқуқи кишвари тарафе татбиқ карда мешавад, ки таъсис ёфтааст, истиқоматгоҳ дорад ва ҷойи асосии фаъолияти он мебошад ва иҷрои дорой аҳамияти ҳалқунандаро барои ҳамин гуна шартнома анҷом медиҳад. Ҳангоми ғайриимкон будани муайянкунии иҷрои дорой аҳамияти ҳалқунанда барои нигоҳ доштани шартнома ҳуқуқи кишваре татбиқ карда мешавад, ки бо он шартнома нисбатан зичтар вобаста аст.

Нисбат ба қабули иҷрои шартнома ҳуқуқи ҷойи гузаронидани ҳамин гуна қабул ба эътибор гирифта мешавад, чунки тарафҳо тартиби дигарро мувофиқа накардаанд. Агар дар шартнома истилоҳоти тичоратии савдо дар аҳдҳои

байналмилалӣ қабулгардида истифода шаванд, пас ҳангоми дар шартнома набудани нишондодҳои дигар ба ҳисоб гирифта мешавад, ки тарафҳо нисбат ба онҳо татбиқ гардидани анъанаҳои мубодилаи кориро дар муносибати мавҷудани истилоҳоти дахлдори тичоратӣ мувофиқа кардаанд.

Ҳуқуқи мерос

Муносибатҳо оид ба меросгирӣ бо ҳуқуқи кишваре, ки дар он ҷо меросгузор охири истиқоматгоҳи доимӣ дошт муайян карда мешавад, агар меросгузор дар васиятнома ҳуқуқи кишвареро, ки шаҳрванди он мебошад, интиҳоб накарда бошад.

Қобилияти шахс оид ба таҳия ва бекор кардани васиятнома, инчунин шакли васиятнома ва санади бекор кардани он бо ҳуқуқи кишваре, ки дар он ҷо меросгузор дар лаҳзаи таҳияи санад истиқоматгоҳи доимӣ дошт, муайян карда мешавад, агар меросгузор дар васиятнома ҳуқуқи кишвареро, ки шаҳрванди ӯ мебошад, интиҳоб накарда бошад. Аммо васиятнома ё бекор кардани он наметавонад дар натиҷаи риоя накардани шакл беэтибор ҳисобида шавад, агар васиятнома талаботи ҳуқуқи маҳали таҳияи санад ё талаботи ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистонро қонеъ намояд.

Меросгирии амволи ғайриманкул бо ҳуқуқи кишваре, ки дар он воқеъ гардидааст ва амволе, ки ба феҳристи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил карда шудааст, бо ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад. Бо ҳамин ҳуқуқ қобилияти шахс ба таҳия ва бекор кардани васиятнома, инчунин шакли васиятнома, агар амволи номбаркарда васият карда шавад, муайян карда мешавад.

Васоят ва парасторӣ нисбати ноболиғон, шахсони ғайри қобили амал ё шахсони болиғи қобилияти амалашон маҳдуд бо қонуни шахсии ин шахс муқаррар ва бекор карда мешавад, ки нисбати он васоят ва парасторӣ муқаррар ё бекор карда мешавад. Ҷаҳдҳои васӣ (парастор) оид ба қабули васоят (парасторӣ) бо қонуни шахсии шахсе, ки васӣ (парастор) таъин мешавад, муқаррар ё муайян карда мешавад.

Муносибати ҳуқуқи байни васӣ (парастор) ва шахси таҳти васоят (парасторӣ) қарордошта бо ҳуқуқи муассисаи кишваре, ки васиро (парастор) таъин намудааст, муайян карда мешавад. Аммо агар шахси таҳти васоят қарордошта (парасторӣ) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагӣ намояд, ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, агар вай барои ин шахс нисбатан қобили қабул бошад, татбиқ карда мешавад.

Васояти (парастории) ба шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррарнамуда, ки берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат мекунад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон эътиборнок ҳисобида мешавад, агар бар зидди муқаррар намудани васоят ва парасторӣ ё бар зидди эътироф намудани он эътирозҳои ба қонун асосёфтаи муассисаҳои дахлдори консулгари Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд набошанд.

**Муаллими кафедраи фанҳои
ҳуқуқӣ граждании Академияи ВКД
Ҷумҳурии Тоҷикистон
Лейтенанти калони милитсия**

Давлатзода Ҳ.М.,